لە شێرەژنانی کورد ـ فاتە رەش (١٨٨٨ـ ١٩٥٥)… رەزا شوان

زۆرن ئەو ناودارە کوردانەی، چ پیاوان چ ژنان، کە لە بواری سەربازی و لە هەموو بوارەکانی تردا، خزمەتی دەوڵەتی ئیسلامی و عەباسی و دەوڵەتی عوسمانییان کردووە. یا خزمەتی دەوڵەتی عیراق و ئێران و سوریایان کردووە. بەرگرییان لە گەلانی تورک و عەرەب و فارس کردووە. بە هەزاران قوربانییان لە شەڕ و بەرگریکردنیاندا داوە. چەندین داستانی قارەمانەتی و نەبەردییان تۆمار کردووە، بۆ نموونە سەلاحەدینی ئەیوبی، ئەبو موسلم خۆراسانی، ئیبراهیم هەنانۆ. شێخ مەحمودی نەمریش لە ساڵی (١٩٢٠) بە لەشکرێکی گەورەوەی سوارەی کوردەوە، لە شۆڕشی ساڵی (١٩٢٠) لە حەبانییە و شوعەبەی لە خوارووی عیراق. بە هانای برایانی عەرەبی چاوڕەشمانەوە چوو و بەشداریی شەڕی کرد. چەندین کورد لەو شەڕەدا کوژران. بەڵام تەنیا عەرەبێکیش نەچووە پاڵ شۆڕشەکەی شێخ مەحموود. تەنانەت بە قسەش پشتگیرییان لێنەکرد. بە دەیان ناوداری تر کوردمان کە بەرگرییان لەو گەڵانەی کە بە ناوە برامانن کردووە.

بەڵام برایانمان زۆر سفڵەن و زۆر بە نامەردی و ناپیاوی و دڕندەیی و بێ بەزەیانە، پاداشتی قوربانیدان و پیاوەتی کوردیان داونەتەوە و دەدەنەوە. بە ژینۆساید و رەشەکوژی و کیمیاباران و ئەنفال و داگیرکردنی کوردستان و بە تاڵانی و سووتاندن و وێرانکردن و دەربەدەرکردنی کورد و گۆڕینی دیمۆگرافیای کوردستان پاداشتی چاکە و قوربانیدانی کوردیان داوەتەوە و دەدەنەوە. ئەگەر کورد ئەو هەموو قوربانییەی لە پێناوی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردیدا بدایە، دەمێکبوو دەوڵەتی کوردستانمان دامەزراندبوو. چونکە وەکوو دەڵێن “هەزار ساڵ بکەیت بێگانە پەرستی هەر دەهێنیت نوشستی”. بە داخەوە تا ئەمڕۆش کورد دەست و دوژمنی خۆی ناناسێت و پەند و وانەشمان لە شکستییەکان و لە نەهامەتییەکانمان وەرنەگرتووە.

ئەتاتورک، باش ئەوەی دەزانی، کە بەبێ لایەنگیری و بەبێ بەدەستهێنانی یارمەتی و بەشداریکردنی کورد لە شەڕدا، ناتوانێت لە شەڕەکانیدا سەرکەوتن بەدەست بهێنێت.

لە کورد نزیک بۆوە و لەژێر عەبایی ئاینی ئیسلامی و جیهادا،

کەوتە درۆ و دەلەسە بە لە خشتەبردن و تەفرەدان و هەڵخەڵەتاندنی کوردی خۆشباوەڕ، ئەوەی کردە ئەقیانەوە، کە کورد و تورک براین و ئیسلامین و داگیرکەران گومڕان "کافرن" پێویستە پێکەوە جیهاد بکەین. سوێندی خوارد و بەڵێنیشی دا کە سەربکەون، بەبێ جیاوازی بە زیادەوە هەموو مافێکی کورد دەدەین. گەر پاڵپشتیکردن و بەشداریکردنی کورد نەبوایە ئەتاتورک نەیدەتوانی بەسەر یۆنانییەکان و روسیادا سەربکەوێت و لە تورکیادا دەریان بکەن و بتوانێت دەوڵەتی تورکیای ئەمڕۆ دابمەزرێنن.

ئەتاتورک چۆن پاداشتی قوربانیدان و مافەکانی کوردی دایەوە، بەڵێ بە ڕەشەکوژی و ژینۆساید و تاڵان کردن و بە داگیرکردن و وێرانکردنی کوردستان و نکۆڵیکردن لە بوونی کورد، وەڵامی قوربانی و پیاوەتیی کوردی دایەوە. تا ئەمڕۆش هەتیوەکانی دوای خۆشی، درێژە بە هەمان ئایدۆلۆژیای بۆگەنی ڕەگەزپەرستی دەدەن و دژایەتی کورد دەکەن و حاشا لە بوونی کورد دەکەن.

ئەم باسە قسەکردنی زۆر زیاتر هەڵدەگرێت. دێنە سەر کرۆکی باسەکەمان دەربارەی شێرەژنێکی جەنگاوەری کوردمان، بە ناوی "فاتە ڕەش" لە باکووری کوردستان.

فاتە ڕەش یا "فاتە ڕەش" کێیە؟

ERZURUMLU
KARA
FATMA

İnsanlık tarihi; kavimlerin, Milletlerin, Milletlerin içlerinden çıkan kahramanların tarihidir. Milletler ne kadar çok kahraman çıkarmış ise, onların tarihleri, oldukça zordur. Bu nedenle sembol isim olmak o kadar da kolay değildir.

Türk milleti 5000 yıllık tarihi boyunca sayısız kahraman çıkarmış, insanlık tarihine bunların isimlerini altın harflerle yazmıştır. İşte Kara Fatma (Fatma Seher Erdem) bu isimler kervanının bir halkasında yer alır.

Kara Fatma 1888 yılında Erzurum'un Aşkale ilçesi Çay köyünde dünyaya gelmiştir. Ayvazların Mehmedin kızıdır. Fatma Bir Osmanlı subayı olan Derviş beyle evlenir. Balkan savaşında Edirne'dedirler. Bulgarlar Edirne'yi Kuşatır. Erzurumlu Şükrü Paşa komutasında Edirne sivil ve askeriyle altı ay dayanır. Şehirde yiyecek bitmiştir. Açlıktan insanlar ağaç kabuğu yerler. İşte Fatma Hanım da kabuk yiyenlerdendir.

Fatma ve Eşi Binbaşı Derviş Bey savaşta değişik cephelerde çarpışır. Kara Fatma bu dönemde kadınlardan kurduğu çetelerle Kafkas cephesinde savaşır. Ermeni katliamlarına karşı halkı savunur.

14 Erzurum'lu Kara Fatma

فاتە ڕەش، کچی (یوسف ئاغا) ی سەرۆکی هۆزی گەورەی مەرعەشی سینمیلی ناسراوی کوردە، لە ناوچەی (مەرعەش) لە پارێزگای (ئەرزەڕۆووم)ی باکووری کوردستان. لە ئەنادۆڵ.. فاتە ڕەش لە ساڵی (١٨٨٨) لە گوندی (چای) سەر بە ناحیەی (ئەشکالە)ی سەر بە ئەرزەڕۆووم لە بنەماڵەیەکی ناسراوی کورد لەدایکبووە.
دکتۆر کامەران ئەمین ئاوە، لە کورتە نووسینەکەدا، کە لە ویکیپیدیای تورکییەوە بە ناوی (فاتمەڕەش شێرەژن) وەریگرتووە، لە ڕێکەوتی (٧/ ٧/٢٠١٨) دا، لە سایتی (ئەمەڕۆ) دا، بڵاویکردۆتەوە، نووسیویەتی:"فاتە ڕەش نازناوی (ئایشە خانم)ە، کچی (حاجی عوسمان بەگ) ە، خەڵکی (ئاندرین)ە"ی سەر پارێزگایی مەرعەشە.
نووسینەکەم دەربارەی بینباشی (ئایشە) خوێندەوە، کە لە تورکیدا بە (بینباشی ئایشە) ناسراوە، (بینباشی : رائید) بە کوردی (ئایشەی سەرکردەی هەزار) دەگەیەنێت. ئایشە لەگەڵ هاوسەرەکەی لە (سالۆنیک) لە یۆنان ژیاون، هاوسەرەکەی ئەمیش سەرباز بوو، لە شەڕەی قەفقاسدا کوژرا. لە رووی خێزانیشەوە جیاوازی لە نێوان (ئایشە بینباشی) و (فاتە ڕەش) دا هەیە. باسی ئەوەش نەکراوە کە ئایشە کورد بێت.
بەڵام هەمان ئەو شەڕانە و ئازایەتی و قارەمانییەتییەی بە ناو فاتە ڕەشەوە تۆمارکراون، هەمان شەڕ و سەرکەوتن و ڕۆیش، بە ناوی بینباشی (ئایشە) شەوە تۆمارکراون. بۆیە لێرەدا، گومانەکمان لا دروست دەبێت، کامیان راستن (فاتە ڕەش) یا رائید (ئایشە). یا ئەوەتە بە چەواشکاری و ناوبزکردنی ڕەنجی ئەو شێرە ژنە کوردەمانە. بە ئەنقەست ئەم دوو ناویان بردووە!. ئایا رائید (ئایشە) هەر (فاتە ڕەش)ە ؟!. بەڵام دوو وێنەی جیاوازیان هەیە. جیاوازیش لە ساڵ و لە شوێنی کۆچکردنیان هەیە. (ئایشە بینباشی) لە ساڵی (١٩٤٩) لە ئیزمیر کۆچی کردووە، بەڵام (فاتە ڕەش) لە ساڵی (١٩٥٥) لە ئەستەنبوڵ کۆچی دوایی کردووە. کەواتە، فاتە ڕەش و ئایشە بینباشی دوو ژنی جەنگاوەری جیاوزن و هەمان کەسایەتی نین.

نەک هەر ئەم ناوە بەڵکو چەند ناوێکی جیاوازی تریش، دراونەتە پاڵ ناوی فاتە ڕەش و باوکی و هاوسەرەکەشی. بەڵام لە زۆربەی ئەو سایت و نووسینە تورکییانەی کە من خوێندمەوە، ناوی فاتە ڕەش بە (فاتیمە سەهەر ئاردن) ناونووسیان کردووە، (سەهەر ئاردن) ناو نییە، وەک نازناو هاتووە. زۆربەی نووسینەکانیش، جەخت لەسەر ئەوە دەکەن کە ناوی باوکی فاتە (یوسف ئاغا) یە. بەپێی ناسنامەکەی و تۆماری سەرژمێریی (سەریکامیش)

ناوی راستی فاتە ناوی (ماهی) یە خێزانەکەی ناوچەکەشیان هەر بە ماهی ناویان بردووە.
وانەبێژی یاریدەدەر دکتۆر (ئەرون) لە کۆلێژی ئاداب و زانیاری لە زانکۆی (کوجایلی) لە تورکیا، لە بارەی مێژووی تورکیا، دەربارەی فاتە رەش دەڵێت:"نازناوی راستی فاتیمە سەهەر خانم، کە بە ـ کارا فاتمە ـ فاتە ڕەش ـ ناسراوە، "سافاشەر"ە.
فاتە رەش، کچەکی ئەسمەری رەشتاڵەی کورتە باڵا و لاواز، ئەندام تووندوتۆڵ بوو، چاوە ڕەشەکانی دەبریسکانەوە. زۆر خاکی بوو، بەزۆری ستایلی ئەو جلوبەرگەکەی لەبەری دەکرد، پیاوانە بوون. کەوایەکی رەشی شەڵاڵ لەسەر جلەکانیەوە لەبەر دەکرد. فاتە رەش شەڕە سوارەکی لێهاتووبوو، شمشێرزنێکی زۆر ئازا و چاونەترس و جەربەزە بوو. خەنجەرەک و دەمانچەیەکی لە پشتێنە پانەکەی قایم دەکرد. تفەنگی درێژی هەڵدەگرت. پشت و شانەکانی بە فیشەکدان داپۆشرابوون. شمشێرەکی درێژیشی دەگرتە دەستەوە. رمەکیشی بە لایەکی ئەسپەکەیەوە هەڵدەواسی. فاتە رەش نیشانشکێنەکی لێهاتووش بوو.
دوو برای هەبوو، ناویان (سلێمان) و (سەلاحەدین)ە، لە هەموو شەڕەکانیدا لەگەڵیدا بوون. هەردووکیشیان لە شەڕدا لە پێناوی تورکیادا کوژران.
فاتە رەش، لەگەڵ (دەرویش بەگ) هاوسەرگیری کرد. کە ئەفسەرەکی جەنگاوەری ئازای کورد بوو، لە سوپای عوسمانیدا، هەر لە هەرزەکەی خۆیان بوو. لە گوندەکی (کایکوی) لە (ئەرزەرووم) لەدایک ببوو. ماڵیان لە شارۆچکەی (ئەدرنە) بوو. دوو کوڕ و کچەکیان بوو. ناوی کوڕەکانی (سەیفەدین) و (محەمەد)، ناوی کچەکەشی (فاتیمە) بوو. کوڕەکانی و کچەکەشی وەکوو خۆی ئازابوون و لە هەموو بەرەکانی شەڕدا لە گەڵ دایکیاندا لە شەڕدا بوون.
وا باس دەکرێت کە هاوسەرەکەی فاتە رەش (دەرویش بەگ) زیندانی کرابوو، گوایە فاتە رەش لە پێناوی ئازادکردنی هاوسەرەکەی لە بەندیخانە، چەکی هەڵگرتووە و شەڕی کردووە. توانی ئازادی بکات. بەڵام لە هیچ لەو نووسینانەی من خوێندمەوە، باس لە زیندانیکردنی هاوسەرەکەی فاتە رەش ناکەن. تەنیا دکتۆر کامەران ئەمین باسی ئەم زیندانیکردنەی هاوسەرەکەی فاتە رەش کردووە.
یەکەم شەڕ کە فاتە رەش بە شداری تێدا کرد شەڕی بەلقان بوو، (١٠) ژنی ئازای لە خزمانی و بنەماڵەکەی چەکدار کرد. منداڵەکانی لە ماڵی خزمەکیان بەجێیانی هێشت. لەگەڵ ئەو دە ژنە و

هاوسەرەکەی لە ساڵی (١٩١٤) دا، لە شەڕی بەرگریکردن و رزگارکردنی (ئەدرنە) لە دژی بولگارییەکان شەڕێکی قارەمانانەی بێوێنەی کرد، لەم شەڕەوە ناسراو و وەکوو جەنگاوەرێکی قارەمان و جەربەزە ناوی دەرکرد.

فاتە ڕەش دەڵێت:"فاتیمە کچیشم کە تەمەنی (٩) ساڵ بوو، وازی ناهێنا و دوامان کەوتووبوو، بە ئەوەی بزانێت شەڕ و مەرگ چییە، نان و ئاوی بۆمان دەهێنا"

فاتە ڕەش لە دوای شەڕی ئەدرنە، لەگەڵ هاوسەرەکەی و چەندین ژنی کورد بەشداری لە شەڕکرد، زیاتر ناوی دەرکرد. لە ساڵی (١٩١٩) دا بە فەرمی وەکوو جەنگاوەرێکی شەڕکەر لە سوپای عوسمانیدا تۆمارکرا. پلەی (عەریف) یان پێبەخشی. هەر لە ساڵی (١٩١٩) دا، هاوسەرەکەی (دەروێش بەگ) لە شەڕێکدا لە (سەریکامیش) کوژرا.

فاتە ڕەش دوای کوشتنی هاوسەرەکەی بۆ ماوەیەک گەڕایەوە بۆ ئەرزەڕوومی زێدی خۆی و کەسوکارەکەی. دوایش لەگەڵ منداڵەکانی و براکانیدا لە ساڵی (١٩١٩) دا، باریان کرد بۆ ئەستەنبوڵ، کە زۆربەی ناوچەکانە لەژێر دەستی یۆنانییەکاندا بوون.

هەر لە ساڵە (١٩١٩) دا، کە زانی مستەفا کەماڵ (ئەتاتورک) لە شاری (سیواس)ە، کەنگرەیەک دەبەستێت. جلێکی باڵاپۆشی و دەموچاوپۆشی ڕەشی لەبەرکرد و لەگەڵ چەند سوارەیەکدا بەرەو سیواس بە ڕێکەوت. دوای سێ شەو و ڕۆژی بڕینی ڕێگای سەخت و بەناو بەفردا، گەیشتنە سیواس، لەوێ مستەفا کەماڵی دەبینێت. لە پێشا مستەفا کەماڵ زۆر بە ڕەقی قسەی لەگەڵدا کرد و وتی دەتەوێت باسی چیم لەگەڵدا بکەیت؟ فاتە ڕەش، باڵاپۆشییەکەی لەخۆی دەکاتەوە و بە مستەفا کەماڵ دەڵێت: "سوورم لەسەر ئەوەی بە ماوەی خولەکێک گوێم لێبگریت، هاوسەرە شەهیدەکەم لەژێر خاکدایە، منداڵە هەتیوەکانیشم لە ئەستەنبوڵن، لە ئەدرنە لە دژی داگیرکەر شەڕم کرد، سەربازە بریندارەکان بە کۆڵم هەڵیانم گرت، ژنانم هاندا کە گۆرەوی و بلوز و قات بۆ سەربازەکان بچنن و بدوورن. بەڵام ئامانە بەس نین، کارێکم پێ بسپێرە دەمەوێت شەڕی دوژمن بکەم، دەمەوێت لەو شوێنەوە کە هاوسەرەکەم وەستا، درێژە بە شەڕە بدەم".

مستەفا کەماڵ ناوی لە دەپرسێت و ئەوەشی لە دەپرسێت: ئایا دەتوانیت تفەنگ بەکاربهێنیت؟ دەزانیت چۆن سواری ئەسپ ببیت؟ لە شەڕکردن ناترسیت؟ کە فاتە ڕەش وەڵامی پرسیارەکانی دایەوە. مستەفا کەماڵ زۆر دڵخۆش بوو و وتی:

"خۆزگە هەموو ژنان وەکوو تۆ دەبوون فاتمە ڕەش" بە تورکی "کارا

فاتمە" ئیتر لەو ڕۆژەوە (فاتیمە، فاتە، فاتە) لە تورکیادا بە (کارا فاتمە) ناویان دەبرد.
لە کوردیشدا، وشەی "ڕەش" خراوەتە پاڵ پیاوان و ژنانێک، کە ئەسمەر یا ڕەش و ڕەشتاڵەبن، وەکوو: کاکەڕەش، حەمەڕەش، عەبەڕەش، کچەڕەش، گوڵەڕەش،...هتد.
دوای ئەوەی کە مستەفا کەمال داواکەی قبووڵ دەکات بۆ پێکهێنانی هێزێکی سوارەی شەڕکەر، فاتە ڕەش و هاوڕێکانی دەگەڕێنەوە بۆ ئەستەنبوڵ. بە هەزاران کەس لە خەڵکی ئەستەنبوڵ کە ناوبانگی فاتە ڕەشیان بیستبوو، هاتنە سەر ڕێگا و شەقامەکان بۆ ئەوەی فاتە ڕەشی شێرەژنی شەڕڤانی کورد ببینن. کە گەیشتنە (سەرا سکیران) لە پێش هەموویانەوە (ڕەزا پاشا) بە گەرمی پێشوازیی لێیان کرد. لە قاوەخانەکان و ماڵان و لە هەموو شوێنێکی ئەستەنبوڵدا، باس تەنیا باسی ئازایەتی فاتە ڕەش بوو.
بارەگایەکی لە (ئوسکەدار) دا کردەوە، لە سەرەتا (٣٠٠) شەڕڤانی خۆبەخشانە خۆیان لە سوپاکەیدا تۆمارکرد، لە دواییدا ژمارەیان گەیشتە (٧٠٠) پیاو و (٤٣) ژنی سوارەی شەڕڤان. براکانی و کوڕەکانی و فاتیمەی کچیشی کە تەمەنی (١٣) ساڵ بوو ئەویش شەڕکەرێک بوو، بەشی هەرەزۆری لەشکرەکەی کەسوکار و لە هۆزەکەی خۆی بوون. تەمەنیان لە نێوان (١٦بۆ ٦٠) ساڵ بوون. لە قەوقازەوە بۆ بەڵقان لە چەندین شەڕی دژواری دەستەویەجەدا، بەشدارییان کرد و ڕۆڵێکی پاڵەوانانەیان بینی. بە زۆریشی هێرشەکانی پشتەوەی نەیارانیان پێ سپاردبوون، دەچوونە پشتی سوپای یۆنانییەوە، بە ڕۆژ لەناو دارستانە چڕەکاندا خۆیان دەشاردە و بە شەویش هێرشیان دەکردە سەر سوپای گریکییەکان. گەرچی هێزەکەی فاتە ڕەش کە لە شکری (٢٠)ی سوارە بوون، سەر بە تیپی (٨)ی سوپای عوسمانی بوون. بەڵام لە راستیدا فاتە ڕەش سەربەخۆبوو لە شەڕەکاندا، خۆی نەخشەی پلانەکانی هێرشەکانی دادەنا و جێبەجێیانی دەکرد. لە زۆر شوێنی ئەستەنبوڵ و ناوچەکانی دەوروبەری، ڕێی سەرەکی بینی لە شکاندن و دەرکردنی هێزەکانی گریکییەکان. چونکە لە هەموو شەڕەکاندا، لە ڕیزەکانی پێشەوە شەڕیان دەکرد. لە رزگارکردنی شاری (ئیزمیر) دا لە (٩/ سیپتەمبەر/١٩٢٢)هێزەکەی فاتە ڕەش، یەکەم هێزبوو کە چووە ناو شاری (ئیزمیر) کە سوپای یۆنانی تێدابوون.
هەر هێزەکەی فاتە ڕەش، بە تەنیا دەستیان بەسەر (کارسیاکا) دا گرت، لە باکووری کەنداوی ئیزمیردا.
فاتە ڕەش چەند جارێک برینداربوو، لە شەڕی (کەجالی) دا، پارچە گولە تۆپێک، دوو پەنجەی دەستی راستی بڕییەوە، دەستی پێچا و

درێژەی بە شەڕەدا، ئەمجارەیان پارچە گوللەیەک بەر سنگی کەوت. گەیاندیانە نەخۆشخانە و چاک بووەوە، بەڵام ئەو پارچە گوللەیە هەر لە سنگیدا مایەوە. فاتیمەی کچە (١٣) ساڵانەکەشی لە شەڕەدا، گوللە تۆپێک بەر دەستی راستی کەوت و دەستی پەڕاند.
چۆن پلەی (ئەفسەر مولازم) یان بە فاتە ڕەش بەخشی؟ فاتە ڕەش لە بیرەوەرییەکانیدا کە لە ساڵی (١٩٤٤) دا بە تورکی نووسیوێتی و چاپکراوە. لەوانەیە بەیا نووسیبێتەوە چونکە باس لەوە نەکراوە، کە فاتە ڕەش خوێندەواری هەبێت. دەڵێت:" پێش دوا هێرشی شەڕی سەربەخۆیی، لە ساڵی (١٩٢٢) دا، ئاهەنگی پێشانگای گوڵ لە (ئەنقەرە) سازکرا. من بانگ کرام و یەکێک بووم لە میوانەکان، لەناو میوانەکاندا، ئەتاتورک و باڵیۆزی روسیا و سەرۆک و جێگری پەرلەمان و هەندێ لە بەرپرس و کاربەدەستی باڵای حکومەت ناوەکانیانم لەیاد نەماون، ئامادە بوون. لە پێشانگاکەدا، قوتوویەکی زیوینی جگەرە دانرابوو. ویستیان بە فرۆشتنی زیادکردن بیفرۆشن. دوایی پێشنیاری ئەوەیان کرد، کە نیشان بنێنەوە، ئەوەی بردییەوە، قوتووەکەی پێشکەش بکرێت. داوایان لە منیش کرد کە بەشداری بکەم. لەم پێشبڕکێیەدا بە یەکەم دەرچووم. قوتووە زیوینییەکەیان پێشکەشم کرد. ئەتاتورکیش پلەی ئەفسەری(مولازم) ی دامێ". بەم پێیەش فاتە ڕەش، بوو بە یەکەم ئەفسەری ژن لە سوپای عوسمانیدا.
فاتە ڕەش، لە شەڕی (ئینۆنو) دا، هێزەکەی بەشداری کرد، شەڕێکی زۆر قورس بوو،. ژمارەیەکی زۆر لەکەسوکار و ئەو ژنانەی کە لەگەڵیدا بوون، لەم شەڕەدا کوژران. (٢٨) لە ژنەکان کوژران. خۆشی برینداربوو.
فاتە ڕەش، دوو جار لە لایەن سوپای گریکییەکانەوە بەدیل گیرا، هەردوو جارەکە توانی خۆی رزگار بکات. جاری دووەمیان. لە شەڕی (هێرشی گشتی) دا لە ئیزمیر، سوپای یۆنانی (فیندیک تەپە) یان گرت، لەوێدا فاتە ڕەشیان بەدیل گرت.
فاتە ڕەش لە بیرەوەرییەکانیدا، دەگێڕێتەوە و دەڵێت:" چاومیان بە دەستسڕێک توند بەستەوە، دوو کاتژمێر دووریان خستمەوە و بردیماینە پشتەوەی سەربازگاکانیانەوە، لە دێی (سورمیلی) دا چاومیان کردەوە. ڕۆژانە ئەشکەنجەیەکی زۆریان ئەدام، هێزم تێدا نەما، لێکۆڵینەوەیان لەگەڵمدا کرد، بەڵام هیچ نهێنییەکم نەدرکان و پێچ و پەنام بە وەڵامەکانم دەدا. بە پێی دیمانەیەک کە لە ڕۆژنامەی (تانین) دا بڵاوکراوەتەوە، لە بە دیل گرتنی دووەمیدا، فاتە ڕەش دەڵێت:" بردمیان بۆ بارەگای ل سەرکردەی گشتی هێزە شەڕکەرەکانیان، ژەنەڕاڵ (نیکۆلاوس تریکۆپیس) بە

لەکەڵینەوە، کە بینیمی، سەیری کردم و زۆر بە سەرسوڕمانەوە لێمی دەڕوانی، وتی:"تۆی فاتە ڕەش؟ سێ جار ناومی دووبارە کردەوە. لە دوای ماوەیەک لە سەرسوڕمانەکەی تێگەیشتم، دەرکەوت ئەوان لەو خەیاڵەدا بوون، کە فاتە ڕەش شتێکی زەبەلاح بێت. بەڵام من لە وەڵامدا پێم وت:"من بەهێزترین فاتمە ڕەشی ئەنادۆڵم" لە شوێنەکەدا بەندمیانکرد. لە پێشا چوار پاسەوانیان بە چاودێریم دانا، دوایی کردیان بە یەک پاسەوان. ڕۆژێک هاوڕێیەکی پاسەوانەکەم هات بۆ لای، پێکەوە ئارەقیکی زۆریان خواردەوە و سەرخۆش بوون. دوایی هاوڕێ میوانەکەی ڕۆیشت. پاسەوانەکە درێژەی بە ئارەق خواردنەوەکەی دا. دیاربوو کە زۆری خواردبۆوە، چونکە کە بەیانی دیم ئاگای لە خۆی نەبوو، گێژببوو، هاوسەنگی تێکچووبوو و بەلادا دەهات، لە پێشا بڕوام بە سەرخۆشییەکەی نەکرد. بەڵام کە دوانم، بۆم دەرکەوت کە بە راستی سەرخۆشە و ئاگای لە خۆی نییە. چەکەکەیم هەڵگرت و دوورکەوتمەوە، پێش ئەوەی تاریکی بکات ئەو شوێنەم بەجێهێشت. دوای (١٩) ڕۆژی بەندکردن و ئەشکەنجەدان و بە هێزی، زۆر بە زەحمەت توانیم هەڵبێم و خۆم بگەیەنمەوە ناو لەشکرەکەم. کە ئەم هەواڵە بڵاوبۆوە، بە هۆی ئەم سەرکەوتنەمەوە، یەکسەر پلەی سەربازیمان بە (مولازمی یەکەم) بەرزکردەوە. بە گوڕ و تینێکی زیاتر، دڕێژەمان بە شەڕەکانمان دا"

ڕۆژنامەی (نیویۆرک تایمز) لە (٢٥/ ئەپریل/ ١٩٢٢) دەربارەی ئازایەتی فاتە ڕەش نووسیوەتی:"ئەم ژنە کە بە فاتیمە ناودەبرێت، عەریفێک بوو، پێشەنگی پێشڕەوی دەکرد، بە زۆری هەموویان ژن بوون، کە هێڕشی کردە سەر هێزەکانی دوژمن بە گرتنی (٢٥) دیلەوە گەڕایەوە، کە ئەفسەرەکەشیان لە نێوان دیلەکاندا بوون".

(سیمیۆن ئیڤانۆڤیش) کە لە نێوان دیپلۆماسییەکانی روسیای سۆڤیەتی بوو لە تورکیا، لە کتێبی ئالەق (یادەوەرییەکانی دیپلۆماسی سۆڤێتی لە تورکیا) ناوی فاتە ڕەشی هێناوە و نووسیوەتی:"ڕەقیب فاتیمە جەنگاوەرێک بوو، چەندین جار هات بۆ باڵیۆزخانەکەمان. فاتیمە ڕەقیب سەرۆکی ئەردوویەک بوو، لە دژی گریک و یاخیبووەکان شەڕی کرد. مولازم فاتیمە کورتە باڵا بوو، لاواز بوو، دەموچاوێکی تاریکی چالاکی هەبوو، چاوێکی پیرەژنانەی هەبوو. کوڕە گەورەکەی لەگەڵیدا دەهات بۆ باڵیوزخانە، کە لە شەڕەکاندا لەگەڵ دایکیدا شەڕی دەکرد. فاتیمە کەوایەکی ڕەشی درێژی لەبەردەکرد، کە پشتی پێشیبوو، تەنوورەیەکی خەت خەتی لە بەردەکرد. فیشەکدانەکی پانیشی لە پشت بوو، فیشەکدانەکیشی لە

شان بوو،..."
فاتە ڕەش لە (١٩١٩ــ ١٩٢٣) لە هەموو شەڕەکان، کە بە (شەڕی کریمە) یا (شەڕی سەربەخۆیی) ناویان دەبرد، وەکوو سەرکردەی لەشکرێکی کوردی لە شەڕدا بوو، لەم شەڕانەدا، هاوسەرەکەی و منداڵەکانی و براکانی و ژمارەیەکی زۆری لە بنەماڵەکەی و لە خزمەکانی کوژران. تەنیا (فاتیمە) کچی مایەوە، ئەویش دەستی ڕاستی لە شەڕدا پەکیبوو. شووی کردبوو، دوو کوڕی هەبوو. لە دوای تەواوبوونی شەڕ، فاتە ڕەش خۆی خانەنشین کرد. مووچەی مولازمی یەکەم، مانگانە (٥٠٠٠) قورشیان بۆ بڕیەوە. فاتە ڕەش وتی:"من لە پێناوی پارەدا شەڕم نەکردووە، بەرگریم لە وڵات کردووە" مووچەی مانگانەکەی پیشکەش کرد بە (کیزیلاری ـ مانگی سووری تورکی).
وەک ڕێزلێنان بۆ ئەو خزمەتەی، مەدالیا گوڵ و ویسامی سەربەخۆییان پێبەخشی.
فاتە ڕەش، لە ساڵانی کوتاییەکانی ژیانیدا، لە ژوورێکی پەرپووتی سارد و سردا، لە ئەستەنبوڵ، زۆر بەبێ نازی و کوێرەوەری و نەبوونی و برسێتی و تونێتی و کولەمەرگی و گۆشەگیری دەژیا. تەنانەت ڕۆژێکیان هیچ نەبوو بیخۆن دوو منداڵی نەوەکەی، چوون سواڵیان کرد و (١٠٠) قروشیان هێنایەوە و دایەن دەست داپیرەیان کە شتێکیان بۆ بکڕێت و سکی برسیان تێربێت. ماوەیەکیشی کەنیسەیەکی ڕوسی ڕۆژی قاپێک شۆربایان دەدایە. ئەم هەواڵە لە ڕۆژنامەکان بڵاوبۆوە، ئینجا پارێزگار و سەرۆک شارەوانی ئەستەنبوڵ لە ساڵی (١٩٥٤) دا مانگانەیەکیان بۆ بڕی (١٧٠) لیرە بۆ بڕییەوە. هەردوو نەوەکەشیان لە بەشی ناوخۆیی قوتابخانەکان وەرگرت.
فاتە ڕەش دوایین ژیانی لە (دارولاسزە ـ خانەی پاراستن بۆ هەژاران و پیرەکان، کە لە سەردەمی عوسمانییەکانەوە، لە لایەن شارەوانی ئەستەنبوڵەوە بەڕێوە دەبرا) بەسەربرد. تا لە ڕۆژی (٢/ یەلیە/ ١٩٥٥) لە نەخۆشخانەدا کۆچی دوایی کرد. لە گۆڕستانی (کولاکسیز) لە ئەستەنبوڵ بە خاک سپێردرا. لەوەدوا گۆڕەکەی بەرشقام کەوت و تێکیاندا. لە (٢٠١٥) دا هەر لە ئەستەنبوڵ گۆڕێکی تریان بۆ دروستکرد.
بەکتاشی سینەماکار، سەرۆکی کۆمەڵەی (ئیلکنور) لە تورکیا، سیناریۆی فیلمێکی نووسی دەربارەی ژیانی فاتە ڕەش (فیلمبیۆگرافی) ساڵ و نیوێک خەریکی دەرهێنانی بوو. بەکتاشی دەڵێت:"ناوی ڕاستی فاتیمە (ماهی) یە خەڵکی بەم ناوە بانگیان کردووە، ناوی باوکیشی، ئیبراهیم یەحیا" یە. بەکتاشی دەشڵێت:" ناسنامە مەرکراوەکەیم دەزییەوە.. پەیوستە

ئەوەش بزانرێت کە پاڵەوانێک هەیە نەک ئەفسانەیەک”.
نووسەر و توێژەنەر (محەمەد بەیرەق) لە کتێبی (ژنانی کورد لە دەوڵەی عوسمانیدا) لە بارەی چارەنووسی “فاتیمە ڕەش” بە درێژی باسی لەوە کردووە. کە چۆن تورک لەگەڵ تێپەڕینی کاتدا، راستییان چەواشە کردووە و کردوویانە بە “ژنێکی تورک”.
لەسەرەوە باسمان لەوە کرد، کە چون ئەتاتورک و موریدەکانی دوای خۆی بە نامەردی و دڕندەیی وەڵامی قوربانیدان و پیاوەتیی گەلی کوردیان دایەوە و دەدەنەوە. چۆنیش بە هەموو شێوە و شێوازێک، راستییەکان و میژوو لە بەرژەوەنی خۆیان چەواشە دەکەن. لە هەموو ئەو نووسینانەی دەربارەی فاتە ڕەش خوێندمەوە، هیچیان دان بەوەدا نانێن، کە فاتە ڕەش بە ڕەسەن کوردە و تورک نییە.
هەندێکیش دەڵێن: بە ناوبانگ بزرکردنی (فاتە ڕەش)ی کورد. تورکەکان فاتە ڕەشێکی وەهمی تریان لە تورکیا بە ناوی (کارا فاتمە) وە، کردووە بە پاڵەوانی داستانەکانی فاتە ڕەشی کورد. ئەمەش بە لای ئێمەی کوردەوە نامۆ نییە، چونکە تورکان گەلێ کاری قێزەوەنی لەم جۆرەیان کردووە. بەڵام هەزاران (کارا فاتمە) ی ساختە دروست بکەن. بێ سوودە، چونکە تەنیا یەک (فاتە ڕەش) هەیە ئەویش شێرەژنە کوردەکەی باکوروی کوردستانە. فاتە ڕەش خانمە، فاتە ڕەشەکەی کوردستانە. فاتە ئەمازۆنەکەی کوردە. جا ملازم فاتە ڕەش بێت یا ژەنەڕاڵ فاتە ڕەش بێت، هەر فاتە ڕەشەکەی خۆمانە.
هەر لە خوێندنەوەی ئەو نووسینانەدا، گومانم لە هەندێ لە قسەکانی نووسەرەکانیان هەیە، کە لە سوودی خۆیاندا، بە دەمی فاتە ڕەشەوە قسەیان هەڵبەستووە.
تا ئەمڕۆش (ئێنسکلۆپیدیا) و فەرهەنگێکی یەکگرتووی نووسینەوەی (بیۆگرافی)ی کوردیمان، نییە، تا کەسایەتییە ناودارە میژووییەکانمان، چ پیاون و چ ژنان، لە هەموو بوارەکاندا، لە لایەن پسپۆرانی کوردمانەوە، بە شێوە و شێوازێکی ئاکادیمی ژیانامەیان بنووسنەوە و لە چەواشەکاری رزگاریان بکەن.

(*) بۆ نووسینی ئەم بابەتە، سوود لە چەند سایتێکی تورکی و لە چەند نووسینێکی نووسەرانی تورک وەرگرتووە.

ڕەزا شوان

نەرویج: ٢٤/ ئاوگوست/ ٢٠٢٢